

Research Article**Nomadic Society, Challenges and Issues**Maryam Hosseini¹ , Mahboubeh Babaei Mohammadi²

¹- Ph.D. in Water Resources Engineering and General Director of Nomads Comprehensive Studies Office of Nomads Affairs Organization of Iran, Tehran, Iran.

²- Ph.D. in Sociology of Rural Social Development and Expert of Settlement at the Comprehensive Studies Office of Nomads Affairs Organization of Iran, Tehran, Iran. (Corresponding Author: mahboobeh.babai@gmail.com)

Abstract

The lifestyle of nomads is a form of life and livelihood that revolves around raising livestock and adapting to the natural environment. This lifestyle has encountered internal and external challenges and issues throughout various periods. This article examines the challenges of nomadic life in the country using a mixed-methods research approach, which includes gathering data through focus groups and interviews. The analysis is conducted through coding and evaluation using MAXQDA-24 software. The findings revealed that the most significant challenges faced by the nomadic community include production and economic issues, Infrastructure and welfare issues, Social and educational issues, Institutional issues, Health and treatment issues, Security issues and Lastly, climate change. The findings also indicated that in Region One (East Azarbaijan, West Azarbaijan, Ardabil, and Zanjan) face institutional challenges. In Regions Two (Bushehr, Fars, Isfahan, Kohgiluyeh and Boyer Ahmad) and Six (Razavi Khorasan, South Khorasan, North Khorasan, and Golestan), encounter production and economic challenges. Region Three (Chaharmahal and Bakhtiari, Khuzestan, Lorestan, Ilam, Hamedan, and Kermanshah), is characterized by insecurity and a lack of safety. In Region Four (Sistan and Baluchistan, Kerman, South Kerman, and Hormozgan) face health and medical issues. Finally, in Region Seven (Mazandaran, Gilan, and Qazvin) are confronted with social and educational challenges, which have been identified as the most significant obstacles in the lives of nomads. The main finding of this research indicates that the challenges faced by nomadic communities vary significantly across different regions and provinces. Therefore, it is crucial to develop and allocate programs and resources with a regional planning approach, prioritizing efforts to address these specific challenges effectively.

Article Info**Keywords:**

*Nomads;
Challenges and
Issues;
Regional
Planning;
Spatial Planning.*

Article History:

Received:
06 October 2024
Accepted:
02 November 2024
Available online:
05 November 2024

How to Cite: Hosseini, M., & Babaei Mohammadi, M. (2024). Nomadic Society, Challenges and Issues. *Journal of Zakhayer-e Enghelab (Pastoral Nomads)*, 3(1), 25-46. [10.22034/JZEPN.2024.488431.1002](https://doi.org/10.22034/JZEPN.2024.488431.1002) [in Persian]

فصلنامه ذخایر انقلاب (عشایر)

Journal Homepage: <https://www.jzepn.ir/>

مقاله پژوهشی

جامعه عشایری، چالش‌ها و مسائل

مریم حسینی^۱ ID، محبوبه بابایی محمدی^۲ ID

^{۱-} دکتری مهندسی منابع آب و مدیرکل دفتر مطالعات جامع عشایر، سازمان امور عشایر ایران، تهران، ایران.
^{۲-} دکتری جامعه‌شناسی توسعه اجتماعی روستایی و کارشناس اسکان دفتر مطالعات جامع عشایر، سازمان امور عشایر ایران، تهران، ایران. (نویسنده مسئول):
(mahboobeh.babai@gmail.com)

اطلاعات مقاله

واژگان کلیدی:

عشایر؛
چالش‌ها و مسائل؛
برنامه‌ریزی منطقه‌ای؛
برنامه‌ریزی آمایش
سرزمین.

چکیده

سبک زندگی عشایر، یکی از صور زندگی و شیوه‌ای از معیشت است که بر مبنای پرورش دام و انطباق با طبیعت می‌باشد. این سبک زندگی، طی دوره‌های مختلف، با چالش‌ها و مسائل درونی و بیرونی مواجهه بوده که شناخت و آمایش آنها به بهبود الگوی زیست و معیشت‌شان کمک خواهد نمود. در همین راستا، مقاله‌ی حاضر، با هدف شناسایی، طبقه‌بندی و منطقه‌بندی چالش‌های زندگی عشایر در کشور انجام شده است. روش پژوهش، به صورت آمیخته، روش گردآوری داده‌ها، از طریق گروه‌های متمرکز، مصاحبه و کدگذاری، و ارزیابی داده‌ها با نرم‌افزار مکس کیودی-ای-۲۴ بوده است. متناسب با منطقه بیلاقی و قشلاقی مشترک و تعلق عرفی عشایر، داده‌های گردآوری شده از استان‌های کل کشور، به هفت منطقه تقسیم شد. یافته‌ها نشان داد که چالش‌های جامعه عشایری در ۴۴۸ مفهوم، ۵۰ زیرمقوله و هفت شاخص اصلی کدگذاری شدند. در این بین، چالش‌های مهم جامعه عشایری، به ترتیب بیشتر به کمتر، شامل مسائل تولیدی و اقتصادی، مسائل زیرساختی-رفاهی، مسائل اجتماعی و آموزشی، مسائل نهادی، مسائل بهداشتی و درمانی، مسائل امنیتی و مسائل تغییرات اقلیمی بودند. همچنین، یافته‌ها نشان داد که در منطقه یک (استان‌های آذربایجان شرقی، آذربایجان غربی، اردبیل و زنجان)، چالش نهادی، در مناطق دو (بوشهر، فارس، اصفهان، کهگیلویه و بویراحمد) و شش (خراسان رضوی، خراسان جنوبی، خراسان شمالی و گلستان)، چالش تولیدی و اقتصادی، در منطقه سه (چهارمحال و بختیاری، خوزستان، لرستان، ایلام، همدان و کرمانشاه)، چالش ناامنی و کمبود امنیت، در منطقه چهار (سیستان و بلوچستان، کرمان و جنوب کرمان و هرمزگان) چالش مسائل بهداشتی و درمانی و در منطقه هفت (مازندران، گیلان و قزوین)، چالش مسائل اجتماعی و آموزشی به عنوان مهم‌ترین چالش زندگی عشایر تعیین شدند. به عنوان نتیجه‌ی اصلی پژوهش، می‌توان بیان کرد که چالش‌های جامعه عشایری در مناطق و استان‌های مختلف، متفاوت از یکدیگر بوده و ضروری است که برنامه‌ها و منابع، با رویکرد آمایشی به صورت منطقه‌ای، اولویت‌دار و با هدف رفع چالش‌های مشخص، تدوین و تامین گردند.

تاریخ‌ها:

دریافت مقاله:
۱۵ مهر ۱۴۰۳
پذیرش مقاله:
۱۲ آبان ۱۴۰۳
انتشار برخط:
۱۴ آبان ۱۴۰۳

استناددهی: حسینی، مریم. و بابایی محمدی، محبوبه. (۱۴۰۳). جامعه عشایری، چالش‌ها و مسائل. *ذخایر انقلاب (عشایر)*، ۳(۱)، ۲۵-۴۶.

10.22034/JZEPN.2024.488431.1002

۱. مقدمه

منظور حمایت از جامعه عشایری، اما به دلیل نادیده گرفتن نظم سنتی حاکم بر بهره‌برداری مراتع عشایری و برهم زدن مدیریت سنتی این جامعه، چشم‌پوشی از قدرت ساختار اجتماعی و نظام حقوقی-عرفی، نگرش بالابه‌پایین برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران و همچنین محرومیت عمیق زیرساختی و شکاف توسعه‌ای که بین عشایر و مناطق روستایی و شهری وجود داشت، نه تنها کمبودها و نواقصی که از گذشته باقی مانده بود، جبران نشد، بلکه محرومیت تاریخی عشایر از حمایت مدیریتی و قوانینی که هماهنگ و همسو با الگوی زیست آنان باشد، همچنان پابرجا مانده است.

در مقاله حاضر، تلاش می‌شود تا مسائل اصلی جامعه عشایر ایران از طریق شناسایی موضوعی-موضوعی چالش‌های این جامعه و منطقه‌بندی آنها، امکان برنامه‌ریزی منطقه‌ای و آمایشی برای سیاست‌گذاران در راستای حذف چالش‌ها و بهبود زندگی عشایر فراهم گردد.

۲. ادبیات و مبانی نظری

۱،۲. نظریه‌های مرتبط با عشایر: یک نگاه کلی^۱ در طول تاریخ و با توجه به اهمیت تاریخی و اجتماعی عشایر، نظریه‌های متعددی در مورد آنها ارائه شده است. این نظریه‌ها تلاش کرده‌اند تا شیوه زندگی، فرهنگ، اقتصاد و تعاملات اجتماعی عشایر را تبیین کنند.

نظریه تکامل فرهنگی: این نظریه، فرض می‌کند که الگوی زیست عشایر، بازتابی از یک مرحله گذرا در توسعه جوامع انسانی است که در نهایت منجر به اشکال پیچیده‌تر سازمان اجتماعی مانند کشاورزی پیشرفته و تک‌جانشینی می‌شود. در واقع، این نظریه، معتقد است، جوامع عشایری، اغلب به‌عنوان اشکال

جامعه عشایری ایران، با تاریخچه‌ای طولانی و نقشی محوری در اقتصاد و فرهنگ، همواره نقش مقوم هویتی و حیاتی در این کشور داشته‌اند. از زمان سلجوقیان تا آغاز دوره پهلوی (۱۳۰۴ ه.ش)، به جز مواردی همچون دوره زندیه، تمام حکومت‌های ایران، از کوچ‌نشینان بودند که با کمک ایل خود به قدرت رسیدند (نقیب‌زاده، ۱۳۸۰: ۲۹). جامعه عشایری، چه در زمانی که بخش عمده‌ای از جمعیت کشور را تشکیل می‌دادند و بخش دیگر را کنترل و نظارت می‌کردند، و چه امروز که جمعیت آنها حدود ۱,۱۱۵,۰۴۱ نفر در قالب ۲۵۱,۶۲۴ خانوار سرشماری شده (در حدود ۱/۴ درصد از جمعیت کل کشور) (مرکز آمار ایران، ۱۴۰۰) و نهادهای متنوعی جایگزین نظارت‌گری و نقش‌های حیات‌بخش آنها شده‌اند، با چالش‌های متعددی روبرو بوده و هستند.

این چالش‌ها، که از یک‌سو، قائم به ذات الگوی زیست آنها می‌باشند و از سوی دیگر، ریشه در تحولات جهانی شدن و تطورات ناشی از تغییرات سیاسی و اجتماعی کشور دارند، طی قرن اخیر، شدت و گستره‌ی بیشتر و متنوع‌تری از خود نشان داده و زندگی عشایر را دست‌خوش تغییرات فراوانی نموده‌اند. سیاست‌های دولت پهلوی، از قبیل تخته‌قاچو کردن عشایر در دهه‌ی ۱۳۱۰، اصلاحات ارضی و ملی شدن مراتع و جنگل‌ها در سال (۱۳۴۱ و ۱۳۴۲) با محوریت سرکوبی عمومی ایلات و عشایر ایران، به نقش‌های ملی و منطقه‌ای آنها پایان داد (دیگار، ۱۳۶۶: ۱۸۵)، ساختار اجتماعی و اقتصادی ایلات را متزلزل و آنها را وابسته به نهادهای مدرن و شهری کرد.

پس از انقلاب اسلامی، علیرغم تصویب قوانین متعدد و پایه‌ریزی سازمان‌ها و شوراهای مختلف به

^۱ در ادبیات پژوهشی این مقاله، از هوش مصنوعی استفاده شده است.

مورد تاکید قرار می‌دهد (Meir, 1985; Shagari, 2020; Taheri et al., 2013). نظریه توسعه، برای طراحی برنامه‌های توسعه‌ای متناسب با جامعه‌عشایری، بسیار مهم است؛ بر همین مبنا، در مقاله حاضر، سعی شده است تا شاخص‌های مورد توجه در نظریه توسعه، به عنوان مقوله‌های اصلی انتخاب شود و وضعیت این مقوله‌ها در مناطق عشایری توصیف گردد.

۲.۲. مرور پیشینه پژوهش

با توجه به اینکه کانون و موطن اصلی فرهنگ چادرنشینی، کمر بند بین ۲۵° و ۴۰° (به‌ویژه بین ۳۰° و ۳۵°) عرض شمالی می‌باشد (مناطق که بارندگی سالانه آنها زیر ۵۰۰ میلیمتر و از افریقای شمالی تا آسیای مرکزی و غربی کشیده شده است. این مناطق از نظر پوشش گیاهی، به‌طور عمومی، استپ‌های بوت‌زارند) (نقیب‌زاده، ۱۳۸۰: ۲۰۶-۲۰۸)، بیشتر پژوهش‌هایی که در حوزه عشایر انجام شده، مختص به این مناطق می‌باشد که در ادامه با مرور برخی از آنها (جدول ۱)، چالش‌های عمده عشایر در این مناطق استخراج شده است.

مرور مطالعات در حوزه چالش‌های جامعه‌عشایری در کشورهای مختلف، حاکی از این است که یکی از مهمترین چالش‌ها در این جامعه، جدا از تاثیرات اقلیمی و تکانه‌های اقتصادی که مورد توجه پژوهشگران مختلف قرار گرفته است، حوزه محرومیت آموزشی است؛ در واقع، سبک زندگی متحرک، باعث شده است تا کودکان عشایری، کمبودهای قابل توجهی را در آموزش تجربه کنند. یکی دیگر از مسائلی که پژوهشگران مختلف به آن اشاره کرده‌اند، مسائل مربوط به حقوق عشایر نسبت به زمین است. درگیری بین عشایر و کشاورزان و روستائیان ساکن در زمینه استفاده از زمین، منجر به خشونت و تنش شده است.

اولیه سازماندهی انسانی محسوب می‌شوند که در درجه اول بر جستجوی غذا و تحرک متمرکزند. با رشد جمعیت و تغییر شرایط محیطی، این گروه‌ها به سمت سبک زندگی بی‌تحرک گذار کردند و منجر به ایجاد شیوه‌های کشاورزی شدند. تغییر از عشایری-گری به کشاورزی، به‌عنوان یک گام تکاملی حیاتی تلقی می‌شود که توسعه جامعه‌های بزرگ‌تر و پیچیده‌تر را تسهیل می‌کند. این دیدگاه، توسط آثار علمی مختلفی پشتیبانی می‌شود که پویایی تغییرات فرهنگی و تکامل اجتماعی را بررسی می‌کنند (Johnson & Earle, 1988; McCaffree, 2022).

نظریه مارکسیستی: این رویکرد، رابطه میان ساختارهای طبقاتی و شرایط اقتصادی-اجتماعی که شکل‌دهنده سبک زندگی عشایری است را برجسته می‌سازد. با توجه به این دیدگاه، عشایر به‌عنوان یک طبقه اجتماعی به‌حاشیه رانده‌شده محسوب می‌شوند که اغلب از نظام سرمایه‌داری مستثنی بوده و مشخصه آنها، روابط سفت و سخت مالکیت و مبارزات طبقاتی است. این دیدگاه بر تأثیر روابط تولید بر سلسله‌مراتب اجتماعی و ظلم با آن بر گروه‌های عشایری تأکید دارد (Bonte, 1981; Vogel, 2013). در حالی که نظریه مارکسیستی یک دیدگاه انتقادی برای درک عشایر فراهم می‌کند، ضروری است بدانیم که همه محققان با این دیدگاه موافق نیستند. برخی استدلال می‌کنند که جوامع عشایری، دارای اشکال سازماندهی شده اجتماعی و بازنمایی خاصی از خود هستند و طبقه‌بندی ساده آنها در قالب طبقات صرفاً تحت‌ستم در درون سرمایه‌داری را به چالش می‌کشد (Bonte, 1981).

نظریه توسعه: این نظریه، بر چالش‌های توسعه در جوامع عشایری و راهکارهای بهبود وضعیت زندگی آنها تمرکز دارد و موضوعاتی مانند آموزش، بهداشت، زیرساخت‌ها و مشارکت در تصمیم‌گیری را

جدول ۱. مرور پیشینه

ر	عنوان	چالش	بحث کلی
۱	رسیدگی به موضوع محرومیت آموزشی کودکان جوامع عشایری از طریق مدارس چادری سیار در ملاکند پاکستان	آموزشی	جوامع عشایری به دلیل محافظه‌کاری، حاشیه‌گرایی قومی و سبک زندگی متحرک خود با طردشدگی آموزشی مواجه هستند که با چالش‌های ساختاری و اجتماعی در دسترسی به مقررات آموزشی پایدار تشدید می‌شود.
۲	سازمان اجتماعی جامعه عشایر در مغولستان در قرن ۲۱م؛ نقش پیوندهای خویشاوندی	اجتماعی- حقوقی	تناقضات در مسائل حقوقی مربوط به استفاده از اراضی مراتع و موقتی بودن اسکان در ارضی، ثبات و مقررات حقوقی اجتماعی در جوامع عشایری در مغولستان را به چالش می‌کشد.
۳	مسائل معاصر آموزش و پرورش عشایری، اقلیت‌ها و الماجیری، مشکلات و چشم‌اندازها	آموزشی	جوامع عشایری با مشکلاتی مانند تعداد کم ثبت‌نام در مدارس، موقعیت جغرافیایی نادرست مدارس، مهاجرت مداوم دانش‌آموزان و دسترسی ناکافی به آموزش مواجه هستند که به طور قابل توجهی بر سواد و توسعه اجتماعی آنها تأثیر می‌گذارد.
۴	چند موضوع و جهت‌گیری در بررسی نقش دولت در جامعه عشایری	نهادی	تاریخ‌نگاری جوامع عشایری، پیچیدگی‌هایی را در تعریف دولتی، روابط طبقاتی و ساختارهای سیاسی آشکار می‌کند که اغلب با تعصبات تاریخی و کمبود داده‌های جامع و مانع همراه هستند.
۵	قلمروهای عشایری: رویکرد حقوق بشر به حقوق اراضی مردم عشایر	حقوقی	جوامع عشایری با تبعیض، عدم شناخت حقوق زمین، حاشیه‌راندگی از فرهنگ‌های غالب و چالش در حفظ سبک زندگی سنتی به دلیل سیاست‌هایی که به نفع کشاورزی مستقر و مالکیت فردی زمین هستند، روبرو می‌باشند.
۶	تغییر و توسعه در جوامع عشایری و شبانی	اقتصادی- اکولوژیکی	جوامع عشایری، با چالش‌های اقتصادی-اکولوژیکی، وابستگی به نظام‌های خارجی، تحول قومی و نفوذ در بازار مواجه هستند که بر ساختارهای اجتماعی و معیشت آنها تأثیر می‌گذارد.
۷	عشایر در یک جامعه گسترده‌تر	اقتصادی و فرهنگی	جوامع عشایری با چالش‌های ناشی از پروژه‌های توسعه‌ای که تعادل اقتصادی آنها را مختل می‌سازند، فرسایش هویت فرهنگی و حاشیه‌بینی به دلیل سیاست‌های ملی ترجیح‌دهنده شیوه‌های کشاورزی مستقر در سبک زندگی سنتی عشایری مواجه هستند.
۸	جامعه عشایری و جامعه قبیله‌ای فاتحان مجارستانی با منشاء شرقی	اقتصادی و اجتماعی	جوامع عشایری با چالش‌هایی مانند ثبات اجتماعی، ادغام قبایل فتح‌شده و حفظ تعادل اقتصادی بین پرورش دام و زندگی در مرتع روبرو هستند که بر سازمان کلی و انسجام آنها تأثیر می‌گذارد.
۹	بررسی و تعیین بهترین راهبرد توسعه پایدار مناطق عشایری ایران بر اساس حقوق جوامع محلی	زیرساختی- خدماتی و اقتصادی	جوامع عشایری با مسائلی مانند دسترسی محدود به امکانات و خدمات، عدم حضور در مشارکت‌های اقتصادی و چالش‌های توسعه پایدار با وجود نقش قابل توجه آنها در اقتصاد و محیط‌زیست ایران روبرو هستند.
۱۰	جوامع عشایری در خاورمیانه و شمال آفریقا: ورود به قرن ۲۱م	اجتماعی و اقتصادی	جوامع عشایری معاصر با چالش‌های مربوط به اقتدار مورد مناقشه، تحول اجتماعی، توسعه اقتصادی و سازگاری فرهنگی در محدودیت‌های دولت-ملت مدرن در خاورمیانه و شمال آفریقا روبرو هستند.
۱۱	تحولات نوسازی جامعه سنتی عشایری مغولستان	فرهنگی و اجتماعی	دگرگونی جامعه عشایری با مسائلی همچون کالایی‌سازی، فردی‌سازی، از دست دادن ارزش‌های سنتی و تغییر از خویشاوندی به ساختارهای جامعه ارضی روبرو است.
۱۲	رویکردی به مسئله دولت مردم عشایر	تغییر اقلیم و اقتصادی	جوامع عشایری با چالش‌هایی مانند تغییر اقلیم، کمبود منابع، چرای بیش‌ازحد و درگیری بر سر قلمرو روبرو هستند که بر معیشت سنتی و ساختارهای حکمرانی آنها تأثیر می‌گذارد.
۱۳	نوسان بین کوچ‌نشینی و بی‌تحركی: مطالعه موردی تغییرات اجتماعی و محیطی در جامعه عشایری استپ‌های آلتای، سین کیانگ	اقتصادی و فرهنگی	جامعه عشایری با مسائلی مانند تفکیک مراتع، تخریب محیط‌زیست، گسست فرهنگی و چالش‌هایی در تطبیق مهارت‌های کشاورزی سنتی با اقتصاد بازار روبرو شده است که مدیریت پایدار مرتع را تضعیف می‌کند.
۱۴	دگرگونی جامعه عشایری در مشرق عربی	اقتصادی و نهادی	جوامع عشایری با چالش‌هایی همچون بیابان‌زایی، فشارهای اقتصادی‌ای که منجر به اقامت‌زایی می‌شود، سیاست‌های حکومتی که به محدود کردن حرکت و زوال شیوه‌های سنتی مشروع به علت پویایی دولتی مدرن می‌انجامد، روبرو هستند.

بییلاقی و قشلاقی، در هفت منطقه (جدول ۲)، تقسیم‌بندی شوند.

جدول ۲. منطقه‌بندی عشایر کشور

منطقه	استان‌ها
یک	آذربایجان شرقی، آذربایجان غربی، اردبیل و زنجان
دو	بوشهر، فارس، اصفهان و کهگیلویه و بویراحمد
سه	چهارمحال و بختیاری، خوزستان، لرستان، ایلام، همدان و کرمانشاه
چهار	سیستان و بلوچستان، کرمان و جنوب کرمان، و هرمزگان
پنجم	البرز، تهران، سمنان، مرکزی و قم
ششم	خراسان رضوی، خراسان جنوبی، خراسان شمالی و گلستان
هفتم	مازندران، گیلان و قزوین

۴. یافته‌ها و بحث

۴.۱. منطقه‌بندی و شناسایی چالش‌ها

با توجه به جغرافیای طبیعی ایران، جامعه‌شناسی عشایری، از پراکندگی خاصی برخوردار هستند. شهبازی در کتاب "مقدمه‌ای بر ایلات و عشایر ایران"، پراکندگی عشایر را در پنج حوزه جغرافیایی تقسیم‌بندی کرده است: غرب و جنوب کشور (حوزه زاگرس): منطقه گسترده فوق، شامل استان‌های کردستان، باختران، لرستان، ایلام، بخشی از اصفهان، چهارمحال و بختیاری، کهگیلویه و بویراحمد و فارس می‌باشد؛ شرق و جنوب شرقی: این حوزه کوچ‌نشینی، بخشی از جنوب خراسان و مناطق سیستان و بلوچستان و کرمان و هرمزگان را در بر می‌گیرد؛ شمال غربی: شامل سرزمین آذربایجان (شرقی و غربی) و بخش غربی استان گیلان است؛ شمال شرقی: این حوزه، سرزمین پهناور خراسان را در بر می‌گیرد؛ و حوزه مرکزی: این حوزه کوچ‌نشینی شامل استان‌های زنجان و همدان و سمنان و مرکزی و تهران و بخشی از مازندران می‌باشد (شهبازی، ۱۳۶۹: ۱۴۴-۱۱۵).

مرور پژوهش‌ها، همچنین نشان داد تغییر در سازمان اجتماعی و خویشاوندی، چالش مهم دیگری است که جامعه‌شناسی عشایری درگیر آن هستند. ساختار اجتماعی عشایر، نقش حیاتی در سازماندهی اجتماعی جوامع عشایری، همکاری اقتصادی میان آنها و حل منازعات ایفا کرده است، اما، امروزه با چارچوب‌های قانونی مدرن، به چالش کشیده شده است.

۳. روش‌شناسی

در انجام این پژوهش از روش آمیخته استفاده شده است. این روش، ترکیبی از روش کمی و کیفی می‌باشد و باعث می‌شود که به درک جامع‌تری از مسائل و چالش‌های جامعه‌شناسی عشایری دست یابیم. جامعه‌شناسی آماری این پژوهش، مناطق عشایری کل کشور می‌باشند. داده‌ها از گروه‌های متمرکز از رؤسای ادارات عشایری شهرستان‌ها به وسیله همکاران مسئول مطالعات گردآوری شده و به صورت ساختاریافته و در قالب یک جدول ارائه شده‌اند. این داده‌ها به راحتی قابل‌اندازه‌گیری و شمارش بودند. در واقع، داده‌ها به ما اجازه دادند که فرکانس هر یک از مشکلات را به صورت تعدادی اندازه‌گیری نموده و مقایسه‌هایی بین مقوله‌های مختلف انجام دهیم. این داده‌ها، زمینه را برای استخراج الگوها و مفاهیم فراهم کردند. در ادامه، داده‌های ساختارمند استان‌ها، در نرم‌افزار مکس-کیودی‌ای به صورت مفاهیم، زیرمقوله و مقوله کدگذاری شدند و سعی گردید، مقوله‌ها و زیرمقوله‌های کیفی، به صورت کمی گزارش شود. در ادامه، سعی شد، تمام استان‌های کشور (به جز استان کردستان، که در آن اداره‌کل عشایر وجود ندارد و اطلاعاتی درباره‌ی عشایر آن در دست نیست)، با توجه به نوع اقلیم مشترک، قومیت و اشتراک در منطقه

(استان‌های آذربایجان شرقی، آذربایجان غربی، اردبیل و زنجان) و سوم (استان‌های چهارمحال و بختیاری، خوزستان، لرستان، ایلام، همدان و کرمانشاه) مهم‌ترین چالش، مسائل ساختاری و نهادی است. در منطقه دوم (استان‌های بوشهر، فارس، اصفهان و کهگیلویه و بویراحمد) مسائل تولیدی و اقتصادی به عنوان مهم‌ترین چالش بودند. در منطقه چهارم (استان‌های سیستان و بلوچستان، کرمان و جنوب کرمان، و هرمزگان)، مسائل اجتماعی و آموزشی به عنوان مهم‌ترین چالش مطرح شده است. در منطقه پنجم (استان‌های البرز، تهران، سمنان، مرکزی و قم)، مسائل رفاهی-عمرانی به عنوان مهم‌ترین چالش تعیین شدند. در منطقه ششم (استان‌های خراسان رضوی، خراسان جنوبی، خراسان شمالی و گلستان)، مهم‌ترین چالش، مسئله تغییرات اقلیمی می‌باشد. در منطقه هفتم (استان‌های مازندران، گیلان و قزوین)، مسائل اجتماعی و آموزشی به عنوان مهم‌ترین چالش مطرح شده است.

با تمرکز بر این حوزه‌بندی و به صورت جزئی‌تر، در مقاله حاضر، عشایر کشور در هفت منطقه، تقسیم‌بندی شدند. همچنین، چالش‌های جامعه عشایری در هفت مقوله اصلی، شامل تغییرات اقلیم، مسائل ساختاری و نهادی، مسائل بهداشتی، مسائل رفاهی-عمرانی، مسائل تولیدی و اقتصادی، مسائل اجتماعی و آموزشی، و مسائل امنیتی کدگذاری شده (جدول ۳) که در ادامه به تفکیک گزارش می‌شوند. یافته‌های حاصل از وضعیت چالش‌های جامعه عشایری، حاکی از آن است که مسائل تولیدی و اقتصادی، مهم‌ترین چالش جامعه عشایری می‌باشند و بعد از آن، به ترتیب بیشتر به کمتر، مسائل رفاهی-عمرانی (۲۳/۲۰ درصد)، مسائل اجتماعی و آموزشی (۲۰ درصد)، مسائل ساختاری و نهادی (۱۲/۸۰ درصد)، مسائل بهداشتی (۸/۸۰ درصد)، مسائل امنیتی (۷/۴۰ درصد) و تغییرات اقلیمی (۳/۲۰) قرار دارند.

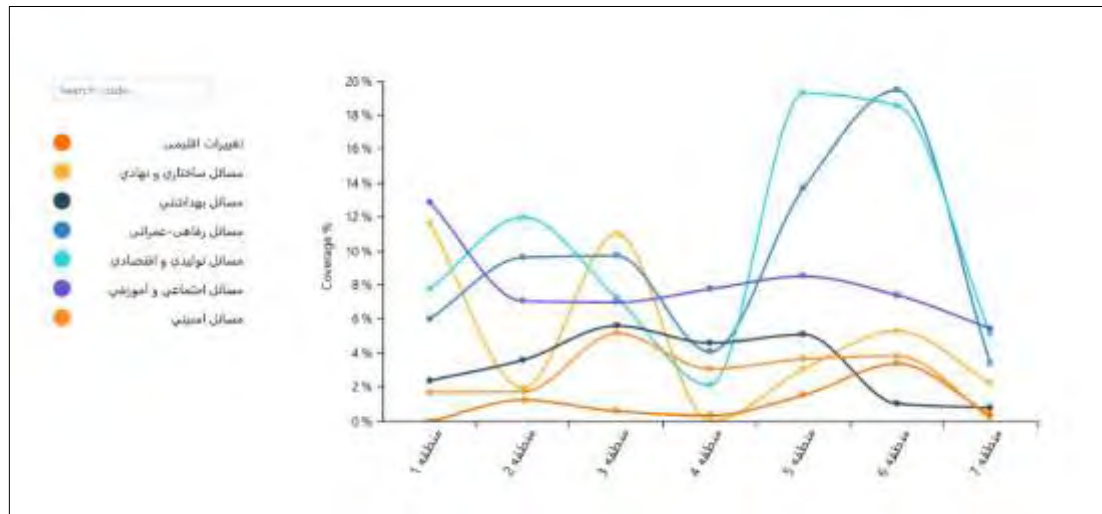
نکته مهم اینجاست که سهم چالش‌ها در مناطق و استان‌ها، متفاوت است. برای نمونه، در مناطق اول

جدول ۳. چالش‌های عمده در مناطق عشایری

رتبه کلی	کل کشور	سهم چالش‌ها در هر منطقه به درصد							مناطق چالش‌ها
		هفت	شش	پنج	چهار	سه	دو	یک	
۷	۳/۲۰	۳/۴۰	۶/۵۰	۴/۷۰	۳/۸۰	۱/۱۰	۳/۴۰	۰	تغییرات اقلیم
۴	۱۲/۸۰	۱۸/۶۰	۷/۸۰	۳/۱۰	۰	۱۸/۷۰	۱۱/۹۰	۲۰/۶۰	ساختاری و نهادی
۵	۸/۸۰	۵/۱۰	۲/۶۰	۱۲/۵۰	۲۳/۱۰	۱۳/۲۰	۸/۵۰	۴/۴۰	بهداشتی
۲	۲۳/۲۰	۲۰/۳۰	۳۱/۲۰	۳۱/۳۰	۱۹/۲۰	۱۶/۵۰	۲۲/۰۰	۲۰/۶۰	رفاهی-عمرانی
۱	۲۴/۵۰	۲۳/۷۰	۳۱/۲۰	۲۶/۶۰	۱۱/۵۰	۱۷/۶۰	۳۵/۶۰	۲۰/۶۰	تولیدی و اقتصادی
۳	۲۰/۰۰	۲۷/۱۰	۱۳/۰۰	۱۴/۱۰	۳۰/۸۰	۲۰/۹	۱۳/۶۰	۲۷/۹۰	اجتماعی و آموزشی
۶	۷/۴۰	۱/۷۰	۷/۸۰	۷/۸۰	۱۱/۵۰	۱۲/۱۰	۵/۱۰	۵/۹۰	امنیتی
-	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	جمع
-	۷	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	تعداد اسناد

پنجم و ششم و در بین استان‌های البرز، تهران، سمنان، مرکزی، قزوین، قم و خراسان رضوی، خراسان جنوبی، خراسان شمالی، گلستان بیشتر از استان‌های دیگر عنوان شده است.

به علاوه، مطابق با شکل (۱)، دو چالش "مسائل عمرانی-رفاهی" و "مسائل تولیدی و اقتصادی"، به‌طور تقریبی، در بین تمام مناطق و استان‌ها از سهم بالایی برخوردار هستند. این دو چالش، در مناطق

شکل ۱. وضعیت چالش‌های جامعه‌‌ عشایری

۲.۴. چالش اقتصادی و تولیدی

از گذشته تاکنون، اقتصاد خانوارهای کوچ‌نشین، اقتصادی تک‌پایه و متکی بر دامداری می‌باشد. دام‌های گروه‌های کوچ‌نشین شامل بز، میش، گاو، گاو میش، شتر، الاغ، قاطر و اسب بوده است. با توجه به زیست‌بوم هر یک از اقوام و شرایط آب و علوفه مراتع بیلاقی و قشلاقی آن‌ها، تعداد و ترکیب دام‌ها در گله و حیوانات باربر مورد استفاده، متفاوت بوده است.

بر اساس آمار سال (۱۴۰۰) سازمان امور عشایر ایران، مشخص گردید که بالغ بر ۲۹ درصد از تولید دام سبک کشور، توسط عشایر انجام می‌شود. با این وجود، بررسی روند اخیر تولید دام سبک کشور حکایت از کاهش سطح تولید دام سبک و به طبع آن، کاهش تولید دام دارد، به نحوی که تعداد کل دام‌های سبک تولیدشده کشور در سال (۱۳۸۴) بالغ بر ۷۹ میلیون رأس عنوان شده و این رقم تا سال (۱۴۰۰) به ۶۳ میلیون رأس کاهش یافته است؛ به عبارت‌تری، بیش از ۲۰ درصد افت در تولید دام سبک اتفاق افتاده است (سازمان امور عشایر کشور، ۱۴۰۰). طی سال‌های اخیر، تاکید بر کشاورزی و باغداری در

بین عشایر بیشتر از گذشته بوده و طرح‌های تنوع-بخشی به زندگی عشایر اجرا شده است، اما همچنان، جامعه‌‌ عشایری به دلیل عدم اشتغال پایدار و از دست رفتن منابع تولید، در تنگنا هستند.

شاخص چالش اقتصادی و تولیدی از طریق کدگذاری ۷۰ مفهوم در قالب نه زیرمقوله تشکیل شده است و زیرمقوله‌های آن عبارتند از: نبود اطلاعات و آمار از وضع تولید، عدم ثبات قیمت‌ها، چالش‌های بازار مصرف، از دست رفتن منابع تولید، نداشتن نقشه راهبردی در تولید، عدم تمایل سرمایه-گذاران بخش خصوصی، عدم اشتغال پایدار، بالا رفتن هزینه و مخارج دامداری، و نبود اسناد مالکیت. در ادامه (جدول ۴) وضعیت هر یک از زیرمقوله‌های چالش اقتصادی و تولیدی در مناطق هفت‌گانه مشخص شده است.

در بررسی وضعیت زیرمقوله‌های مسائل اقتصادی و تولیدی، مشخص گردید که زیرمقوله از دست رفتن منابع تولید (با درجه پوشش ۴۵/۷۰ درصد)، مهمترین عنصر مسائل اقتصادی و تولیدی است و بعد از آن، به ترتیب بیشتر به کمتر، زیرمقوله‌های نداشتن نقشه راهبردی (۲۰/۰۰ درصد)، نبود اشتغال پایدار (۱۰/۹۰ درصد)، چالش‌های بازار

مصرف (۹/۱۰ درصد)، بالارفتن هزینه و مخارج دامداری (۹/۱۰ درصد)، عدم ثبات قیمت‌ها (۱/۸۰ درصد)، نبود اطلاعات و آمار از وضع تولید (۱/۸۰ درصد)، عدم تمایل سرمایه‌گذاران بخش خصوصی (۰/۹۰ درصد) و نبود اسناد مالکیت (۰/۹۰ درصد) قرار دارد.

جدول ۴: زیرمقوله‌های چالش اقتصادی و تولیدی در مناطق عشایری

کشور	سهم چالش اقتصادی و تولیدی در هر منطقه به درصد							زیرمقوله‌ها	
	مناطق	یک	دو	سه	چهار	پنج	شش		هفت
۱/۸۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۴/۸۰	۷/۱۰	نبود اطلاعات و آمار از وضع تولید
۱/۸۰	۰	۰	۰	۰	۰	۶/۳۰	۴/۸۰	۰	عدم ثبات قیمت‌ها
۹/۱۰	۷/۰۰	۱۳/۰۰	۶/۰۰	۳۳/۰۰	۰	۹/۶۰	۱۴/۰۰	۱۴/۰۰	چالش‌های بازار مصرف
۴۵/۷۰	۴۳/۰۰	۵۰/۰۰	۶۵/۰۰	۳۳/۰۰	۵۷/۰۰	۲۳/۹۰	۴۳/۰۰	۴۳/۰۰	از دست رفتن منابع تولید
۲۰/۰۰	۱۴/۰۰	۲۱/۰۰	۱۷/۷۰	۳۳/۰۰	۶/۰۰	۴۳/۰۰	۷/۱۰	۷/۱۰	نداشتن نقشه راهبردی در تولید
۰/۹۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۷/۱۰	۷/۱۰	عدم تمایل سرمایه‌گذاران بخش خصوصی
۱۰/۹۰	۱۴/۰۰	۸/۰۰	۰	۰	۳۱/۳۰	۰	۷/۰۰	۷/۰۰	نبود اشتغال پایدار
۹/۱۰	۲۱/۳۰	۸/۰۰	۱۲/۰۰	۰	۰	۵/۰۰	۱۴/۰۰	۱۴/۰۰	بالارفتن هزینه و مخارج دامداری
۰/۹۰	۰	۰	۰	۰	۰	۴/۸۰	۰	۰	نبود اسناد مالکیت
۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	جمع
۷	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	تعداد اسناد

اقتصادی و تولیدی است که فقط در منطقه یک (استان‌های آذربایجان شرقی، آذربایجان غربی، اردبیل و زنجان) به عنوان یکی از زیرمقوله‌های مسائل اقتصادی و تولیدی (۷/۱۰ درصد) عنوان شده است.

زیرمقوله نبود اشتغال پایدار نیز در منطقه سه (استان‌های چهارمحال و بختیاری، خوزستان، لرستان، ایلام، همدان و کرمانشاه) با پوشش ۳۱/۳۰ درصد بیشتر از دیگر استان‌ها به عنوان چالش اقتصادی و تولیدی ذکر شده است. بالارفتن هزینه و مخارج دامداری به عنوان یکی دیگر از زیرمقوله‌های مسائل تولیدی و اقتصادی است که در منطقه هفت در بین استان‌های مازندران، گیلان و قزوین با پوشش ۲۱/۳۰ درصد بیشتر از دیگر مناطق به عنوان یکی از زیرمقوله‌های چالش تولید مطرح شده است و زیرمقوله نبود اسناد مالکیت در منطقه دو در استان‌های بوشهر، فارس، اصفهان، کهگیلویه

زیرمقوله نبود اطلاعات و آمار از وضع تولید (با پوشش ۷/۱۰ درصد) در منطقه یک (استان‌های آذربایجان شرقی، آذربایجان غربی، اردبیل و زنجان) نسبت به استان‌های دیگر از اهمیت برخوردار است. زیرمقوله عدم ثبات قیمت‌ها (با درجه اهمیت ۶/۳۰ درصد) در منطقه سه (استان‌های چهارمحال و بختیاری، خوزستان، لرستان، ایلام، همدان و کرمانشاه) بیشتر از دیگر استان‌ها به عنوان چالش مطرح شده است. زیرمقوله چالش بازار مصرف در منطقه چهار (استان‌های سیستان و بلوچستان، کرمان و جنوب کرمان و هرمزگان) نسبت به مناطق دیگر از پوشش چالشی بیشتری برخوردار است و به تنهایی ۳۳ درصد از کل را در بر گرفته است.

زیرمقوله‌های از دست دادن منابع تولید و نداشتن نقشه راهبردی از زیرمقوله‌هایی هستند که در بین همه مناطق و استان‌ها از اولویت چالشی بالایی برخوردار بوده است. عدم تمایل سرمایه‌گذاران بخش خصوصی یکی دیگر از زیرمقوله‌های مسائل

و بویراحمد با پوشش ۴/۸۰ به عنوان یکی از چالش‌های اقتصادی و تولیدی ذکر شده است.

۳،۴. چالش اجتماعی و آموزشی

یکی از مهمترین شاخص‌های توسعه، شاخص وضعیت اجتماعی می‌باشد. جمعیت، تحصیلات، برخورداری از زیرساخت‌ها و حمایت‌های اجتماعی، از جمله عوامل این شاخص محسوب می‌گردند. برای شناخت وضعیت شاخص اجتماعی در میان جامعه‌عشایری، یکی از معیارها، هرم سنی است. بررسی هرم سنی جامعه‌عشایری در سال (۱۳۹۹)، نشان داد که جمعیت جوان رو به پیری دارد، به نحوی که قاعده هرم سنی جمعیت عشایری، در میان جوانان و کودکان در دوره سنی صفر الی ۱۹ سال، کوچک‌تر از قاعده هرم سنی جوانان در سنین ۲۰ الی ۲۹ سال بوده است.

همچنین، بررسی وضعیت سواد و تحصیلات، نشان می‌دهد که نسبت جمعیت باسواد این جامعه، از ۲۷ درصد در سال (۱۳۶۶) به ۶۳ درصد در سال (۱۳۸۷) رسیده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۶۷؛ ۱۳۸۸). در واقع داده‌های سال (۱۴۰۰) مرکز آمار ایران که از مراجع مختلف اخذ شده، نشان می‌دهد در این سال از کل جامعه‌عشایری کشور ۱۹/۸ درصد معادل ۲۲۱،۱۳۹ نفر دانش‌آموز، ۲/۱ درصد معادل ۲۳،۱۸۷ نفر دانشجو در حال تحصیل بوده‌اند (سازمان امور عشایر ایران، ۱۴۰۰).

بر اساس رکوردهای ثبت‌شده در سامانه مدیریت اطلاعات آماری سازمان امور عشایر ایران، ۹۸/۴ درصد از عشایر، مشمول یارانه پرداختی از سازمان هدفمندی یارانه‌ها، ۲/۱ درصد تحت پوشش سازمان بهزیستی کشور، ۱۷/۲ درصد تحت پوشش صندوق بیمه اجتماعی کشاورزان، روستائیان و عشایر، ۸۴/۸ درصد تحت پوشش بیمه سازمان بیمه سلامت ایران و ۷/۳ درصد تحت پوشش سازمان

تأمین اجتماعی بوده‌اند. باید توجه داشت که پوشش کم جمعیت عشایر در سازمان تأمین اجتماعی، عواقب جبران‌ناپذیری برای دوره‌های آتی ۱۰ و ۲۰ ساله پیش‌رو خواهد داشت، چراکه بر اساس هرم سنی عشایر، با قشر گسترده‌ای از افراد سالخورده روبرو خواهیم بود که با توجه به عدم پوشش بیمه تأمین اجتماعی، امکان دریافت مقرری در دوران بازنشستگی را نخواهند داشت و نیازمند پوشش سازمان‌های حمایتی نظیر بهزیستی خواهند بود (سازمان امور عشایر ایران، ۱۴۰۰).

به منظور ارزیابی وضعیت چالش اجتماعی و آموزشی، مسائلی که ناشی از وضعیت اجتماعی نامناسب می‌باشد در کدها و زیرمقوله‌های (جدول ۵) ارائه شده‌اند. از بین زیرمقوله‌های مسائل اجتماعی و آموزشی، تغییرات اجتماعی، با سهم (۲۵/۸۰ درصد)، مهمترین زیرمقوله از کل مسائل اجتماعی و آموزشی است و بعد از آن، زیرمقوله‌های ناکافی بودن زیرساخت‌های اجتماعی و فرهنگی (۲۳/۶۰ درصد) و عدم برخورداری از عدالت آموزشی (۱۲/۴۰ درصد) در جایگاه دوم و سوم قرار گرفتند.

از نظر منطقه‌بندی چالش‌ها، در منطقه یک (استان‌های آذربایجان شرقی، آذربایجان غربی، اردبیل و زنجان)، مسائل ظهور آسیب‌های اجتماعی و ناکافی بودن زیرساخت‌های اجتماعی-فرهنگی، بیشتر از مناطق دیگر بوده است. در منطقه پنج (استان‌های البرز، تهران، سمنان، مرکزی و قم)، مسئله تنش اجتماعی ناشی از سرشماری نسبت به استان‌های دیگر محسوس بوده است. در منطقه دوم (استان‌های بوشهر، فارس، اصفهان، کهگیلویه و بویراحمد) و منطقه ششم (استان‌های خراسان رضوی، خراسان جنوبی، خراسان شمالی و گلستان)، مسئله عدم برخورداری از عدالت آموزشی بیشتر از مناطق دیگر به چشم می‌خورد.

در منطقه چهار (استان‌های سیستان و بلوچستان، کرمان و جنوب کرمان، و هرمزگان) مسائلی همچون رفتارهای فرهنگی عشایر و بی‌عدالتی جنسیتی بیشتر از مناطق دیگر به عنوان آسیب خودنمایی کرده است. در مناطق سوم و ششم، عدم تمایل به سبک زندگی عشایر، بیشتر از مناطق دیگر به عنوان مسئله اجتماعی ذکر شده است. در نهایت، ناکافی بودن زیرساخت‌های اجتماعی-فرهنگی نیز از زیرمقوله‌هایی است که در همه مناطق به عنوان چالش اجتماعی و آموزشی مطرح شده است.

ظهور آسیب‌های اجتماعی و ناکافی بودن زیرساخت فرهنگی و آموزشی در منطقه یک، ضعف مباحث حقوقی در منطقه دوم، تغییرات اجتماعی و ناکافی بودن زیرساخت‌های اجتماعی-فرهنگی در منطقه سه، بی‌عدالتی جنسیتی و ناکافی بودن زیرساخت‌های اجتماعی و فرهنگی در منطقه چهار، عدم برخورداری از عدالت آموزشی در منطقه پنج، بی‌میلی به سبک زندگی عشایری در منطقه شش و تغییرات اجتماعی در منطقه هفت از چالش‌های اجتماعی-آموزشی زندگی عشایر در مناطق مختلف هستند.

جدول ۵. زیرمقوله‌های چالش اجتماعی و آموزشی در مناطق عشایری

کشور	سهم چالش مسائل اجتماعی و آموزشی در هر منطقه به درصد							زیرمقوله‌ها
	مناطق	یک	دو	سه	چهار	پنج	شش	
۷/۹۰	۰	۰	۱۱/۱۰	۰	۱۱/۱۰	۰	۲۲/۲۰	ظهور آسیب‌های اجتماعی
۱/۱۰	۰	۰	۱۱/۱۰	۰	۰	۰	۰	تنش‌های ناشی از سرشماری
۱۲/۴۰	۱۸/۸۰	۲۰/۰۰	۱۱/۱۰	۱۰/۰۰	۰	۲۵/۰۰	۱۱/۱۰	عدم برخورداری از عدالت آموزشی
۵/۶۰	۰	۰	۱۱/۱۰	۲۰/۰۰	۱۱/۱۰	۰	۰	رفتارهای فرهنگی عشایر
۱/۱۰	۶/۳۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	فقدان دانش سلامت اجتماعی
۱۱/۲۰	۶/۳۰	۳۰/۰۰	۱۱/۱۰	۱۰/۰۰	۲۲/۲۰	۰	۰	بی‌میلی به ادامه سبک زندگی عشایری
۱/۱۰	۰	۰	۰	۰	۵/۶۰	۰	۰	میانگین سنی بالای بهره‌وران
۵/۶۰	۰	۰	۱۱/۱۰	۳۰/۰۰	۰	۰	۵/۶۰	بی‌عدالتی جنسیتی
۲۵/۸۰	۵۶/۳۰	۳۰/۰۰	۱۱/۱۰	۱۰/۰۰	۲۲/۲۰	۰	۲۷/۸۰	تغییرات اجتماعی
۲/۲۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲۵/۰۰	۰	ضعف مباحث حقوقی ویژه جامعه عشایری
۳۳/۶۰	۱۲/۵۰	۲۰/۰۰	۲۲/۲۰	۲۰/۰۰	۲۲/۲۰	۳۷/۵۰	۳۳/۳۰	ناکافی بودن زیرساخت‌های اجتماعی-فرهنگی
۱/۱۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۲/۵۰	۰	نبود اعتبارات آموزشی و فرهنگی مشخص
۱/۱۰	۰	۰	۰	۰	۵/۶۰	۰	۰	عدم حمایت از جوانی جمعیت
۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	جمع
۷	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	تعداد اسناد

۴,۴. چالش رفاهی-عمرانی

میزان برخورداری جامعه عشایری از زیرساخت‌های عمرانی و رفاهی به لحاظ شاخص‌های دسترسی به آب آشامیدنی سالم در حدود ۲۷/۵ درصد، شاخص دسترسی به راه، در حدود ۲۴ درصد، دسترسی به برق، ۲۳ درصد، پوشش تلفن همراه، در حدود ۳۵ درصد، و برخورداری از خدمات فرهنگی، در حدود ۷

درصد می‌باشد. بر اساس آمار، سطح برخورداری جامعه عشایری در امور زیربنایی وضعیت نامناسبی دارد (سازمان امور عشایر ایران، ۱۴۰۰). در بررسی شاخص‌های چالش رفاهی-عمرانی (جدول ۶)، مشخص گردید، نبود زیرساخت فناوری ارتباطات و اطلاعات (با سهم ۱۷/۵۰ درصدی)، به عنوان مهمترین چالش شناخته شده است و پس از

شرقی، آذربایجان غربی، اردبیل و زنجان) و منطقه شش (خراسان رضوی، خراسان جنوبی، خراسان شمالی و گلستان) به عنوان مهم‌ترین چالش بهداشتی و درمانی مطرح شده است. همچنین، چالش‌های آسیب‌پذیری بالا و بهداشت نامناسب محیط زندگی از دیگر زیرمقوله‌هایی هستند که بار منفی بیشتری به نسبت سایر چالش‌ها از خود بر جای گذاشته‌اند.

نامناسب بیمه درمان، پایین بودن شاخص‌های بهداشت و سلامت تعیین شدند (جدول ۷).

از بین زیرمقوله‌ها، پایین بودن شاخص بهداشت و سلامت (۳۵ درصد) مهمترین چالش و بعد از آن آسیب‌پذیری بالا (۲۰ درصد) سهم بیشتری از چالش‌های بهداشتی و درمانی را به خود اختصاص دادند. بر اساس یافته‌ها، زیرمقوله پایین بودن شاخص‌های بهداشت و سلامت، در همه مناطق، به-خصوص در منطقه یک (استان‌های آذربایجان

جدول ۷. زیرمقوله‌های چالش بهداشتی و درمان در مناطق عشایری

کل کشور	سهم چالش بهداشتی و درمانی در هر منطقه به درصد							مناطق	زیرمقوله‌ها
	هفت	شش	پنج	چهار	سه	دو	یک		
۵/۰۰	۰	۰	۲۵/۰۰	۰	۰	۰	۰	۰	مواجهه گله با بیماری‌ها
۲۰/۰۰	۳۳/۳۰	۰	۲۵/۰۰	۲۵/۰۰	۰	۰	۰	۰	آسیب‌پذیری بالا
۱۵/۰۰	۰	۰	۲۵/۰۰	۲۵/۰۰	۲۵/۰۰	۰	۰	۰	بهداشت نامناسب محیط زندگی
۵/۰۰	۰	۰	۰	۲۵/۰۰	۲۵/۰۰	۰	۰	۰	عدم توجه به مسائل بهداشتی
۵/۰۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	ناآگاهی از سازوکارهای بهداشتی
۵/۰۰	۰	۰	۰	۰	۲۵/۰۰	۳۳/۳۰	۰	۰	عدم نظارت بر وضعیت بهداشت و درمان
۱۰/۰۰	۳۳/۳۰	۰	۰	۰	۰	۳۳/۳۰	۰	۰	پوشش نامناسب بیمه درمان
۳۵/۰۰	۳۳/۳۰	۱۰۰/۰۰	۲۵/۰۰	۲۵/۰۰	۲۵/۰۰	۳۳/۳۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	پایین بودن شاخص‌های بهداشت و سلامت
۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	جمع
۷	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	تعداد اسناد

است. در منطقه دو، زیرمقوله‌های نبود امنیت اجتماعی و مالی و نبود زیرساخت مناسب امنیتی به عنوان چالش مهم و در منطقه سوم زیرمقوله‌های ناامنی جانی و محیطی، و نبود امنیت اجتماعی و مالی، عامل ناامنی ذکر شده‌اند.

در منطقه چهار، زیرمقوله‌های نبود امنیت اجتماعی و مالی و نبود زیرساخت مناسب امنیتی از عوامل تاثیرگذار بر ناامنی هستند. در منطقه پنج و شش، همه زیرمقوله‌ها به طور برابر در ایجاد ناامنی در جامعه عشایری تعیین شدند و در منطقه هفتم، زیرمقوله نبود زیرساخت مناسب امنیتی تنها عامل مطرح شده به عنوان عنصر ناامنی ذکر شده است.

۶.۴. چالش امنیتی

شاخص‌های چالش امنیتی در سه زیرمقوله ناامنی جانی و محیطی، نبود امنیت اجتماعی و مالی و نبود زیرساخت مناسب امنیتی کدگذاری شدند. وضعیت هر یک از زیرمقوله‌ها در مناطق مختلف در جدول (۸) گزارش شده است. زیرمقوله‌های نبود امنیت اجتماعی و مالی، و نبود زیرساخت مناسب امنیتی از زیرمقوله‌های مهم چالش امنیتی در جامعه عشایری محسوب می‌شوند.

از نظر منطقه‌بندی، چالش امنیتی در منطقه سه و چهار بیشتر از مناطق دیگر بروز و ظهور داشته است. همچنین، در منطقه یک، زیرمقوله ناامنی جانی و محیطی مهمترین چالش امنیتی ذکر شده

جدول ۸. زیرمقوله‌های چالش امنیتی در مناطق عشایری

کل کشور	سهم چالش امنیتی در هر منطقه به درصد							زیرمقوله‌ها
	هفت	شش	پنج	چهار	سه	دو	یک	
۲۸/۶۰	۰	۳۰/۳۳	۳۰/۳۳	۰	۵۰/۰۰	۰	۱۰۰/۰۰	ناامنی جانی و محیطی
۳۵/۷۰	۰	۳۰/۳۳	۳۰/۳۳	۵۰/۰۰	۵۰/۰۰	۵۰/۰۰	۰	نبود امنیت اجتماعی و مالی
۳۵/۷۰	۱۰۰/۰۰	۳۰/۳۳	۳۰/۳۳	۵۰/۰۰	۰	۵۰/۰۰	۰	نبود زیرساخت مناسب امنیتی
۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	جمع
۷	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	تعداد اسناد

۷،۴. چالش تغییرات اقلیمی
 بررسی مسئله تغییرات اقلیم به عنوان یکی از چالش‌های زندگی جامعه عشایری نشان داده است که سیلاب و خشکسالی، مهم‌ترین زیرمقوله‌های چالش تغییرات اقلیم هستند. خشکسالی با سهم ۶۳/۷۰ درصدی بیشترین میزان چالش تغییرات اقلیمی را به خود اختصاص داده است. همچنین، به لحاظ منطقه‌بندی چالش‌ها، منطقه شش، در هر دو زیرمقوله خشکسالی و سیلاب به نسبت دیگر مناطق در وضعیت نامناسبی قرار گرفته است.

در سال‌های اخیر، خشکسالی‌ها، تبعات وسیعی بر جامعه عشایری داشته و منجر به این شده است که کمیت و کیفیت عوامل تولید (زمین (مرتج) و آب)، کاهش یابد و به سبب آن، تعداد دام و میزان تولیدات و محصولات دامی نیز کاهش محسوسی داشته باشد. در ادامه، وضعیت چالش تغییر اقلیم به عنوان یکی از چالش‌های زندگی عشایر که با دو زیرمقوله سیلاب و خشکسالی کدگذاری گردید، بررسی شده است (جدول ۹).

جدول ۹. زیرمقوله‌های چالش تغییرات اقلیمی در مناطق عشایری

کل کشور	سهم چالش تغییرات اقلیم در هر منطقه به درصد							زیرمقوله‌ها
	هفت	شش	پنج	چهار	سه	دو	یک	
۳۶/۴۰	۱۰۰/۰۰	۳۰/۳۳	۳۰/۳۳	۰	۰	۵۰/۰۰	۰	سیلاب‌ها
۶۳/۷۰	۰	۶۶/۶۰	۶۶/۶۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۵۰/۰۰	۰	خشکسالی
۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۰	جمع
۷	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	تعداد اسناد

۸،۴. چالش نهادی و ساختاری
 اسناد بالادستی و برنامه‌های کلان توسعه عشایر عبارتند از؛ عشایر در بیانات مقام معظم رهبری، اصل سوم و اصل چهل‌وسوم قانون اساسی، سند چشم‌انداز (۱۴۰۴) جمهوری اسلامی ایران، سیاست‌های کلی نظام در بخش کشاورزی (مصوبه مورخ ۱۳۸۴/۴/۱۱ مجمع تشخیص مصلحت نظام)، سیاست‌های کلی نظام جمهوری اسلامی ایران در مورد «منابع طبیعی»، سند ملی آمایش سرزمین، برنامه راهبردی

ساماندهی عشایر، قانون حمایت از توسعه و ایجاد اشتغال پایدار در مناطق روستایی و عشایری با استفاده از منابع صندوق توسعه ملی، آیین‌نامه ساماندهی عشایر است.
 در ماده پنج آیین‌نامه ساماندهی عشایر، عنوان شده است: "کلیه دستگاه‌های اجرایی ذی‌ربط، موظف‌اند در تنظیم بودجه سنواتی و تدوین اهداف کمی برنامه‌های کوتاه‌مدت و میان‌مدت، با اختصاص اعتبارات، متناسب با جمعیت عشایر، نسبت به انجام

وضعیت نامناسب کارکنان، کمبود تجهیزات اداری کدگذاری شد (جدول ۱۰).

با بررسی وضعیت شاخص‌های مسائل ساختاری و نهادی در جامعه عشایری، مشخص گردید، وضعیت نامناسب کارکنان، مهمترین زیرمقوله نهادی است و پس از آن، کمبود تجهیزات اداری و بی‌اعتنایی به جامعه عشایری قرار دارد. از نظر منطقه‌بندی چالش‌ها، در منطقه چهارم هیچ چالش نهادی و ساختاری موثر بر زندگی عشایر وجود ندارد. در منطقه پنجم، عدم انسجام درون‌سازمانی و برون-سازمانی و وضعیت نامناسب کارکنان شاخص‌های مهم چالش نهادی محسوب می‌شوند. در منطقه سه، همه زیرمقوله‌ها به میزان یکسان در ایجاد چالش نهادی و ساختار نقش‌آفرینی می‌کنند.

وظایف مربوط به حوزه مسئولیت خود در قبال جامعه عشایری اقدام نمایند. مسئولیت نظارت بر حسن اجرای این امر به عهده سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور است."

بررسی وضعیت چالش نهادی در جامعه عشایری، حکایت از ناکارآمدی اسناد بالادستی برای بهبود و تقویت زندگی عشایر دارد. این اسناد، به سبب عدم اعتنای کافی از سوی مجریان، نه تنها به کارآمدی منتج نشده‌اند، بلکه زمینه را برای ایجاد چالش و مسئله در زندگی عشایر مهیا ساخته‌اند. در این پژوهش، پس از تحلیل داده‌ها، چالش نهادی در زیرمقوله‌های بی‌اعتنایی به عشایر در اسناد بالادستی، تداخل وظایف ارگان‌ها، تعارض منافع در قوانین، عدم انسجام درون‌سازمانی و برون‌سازمانی،

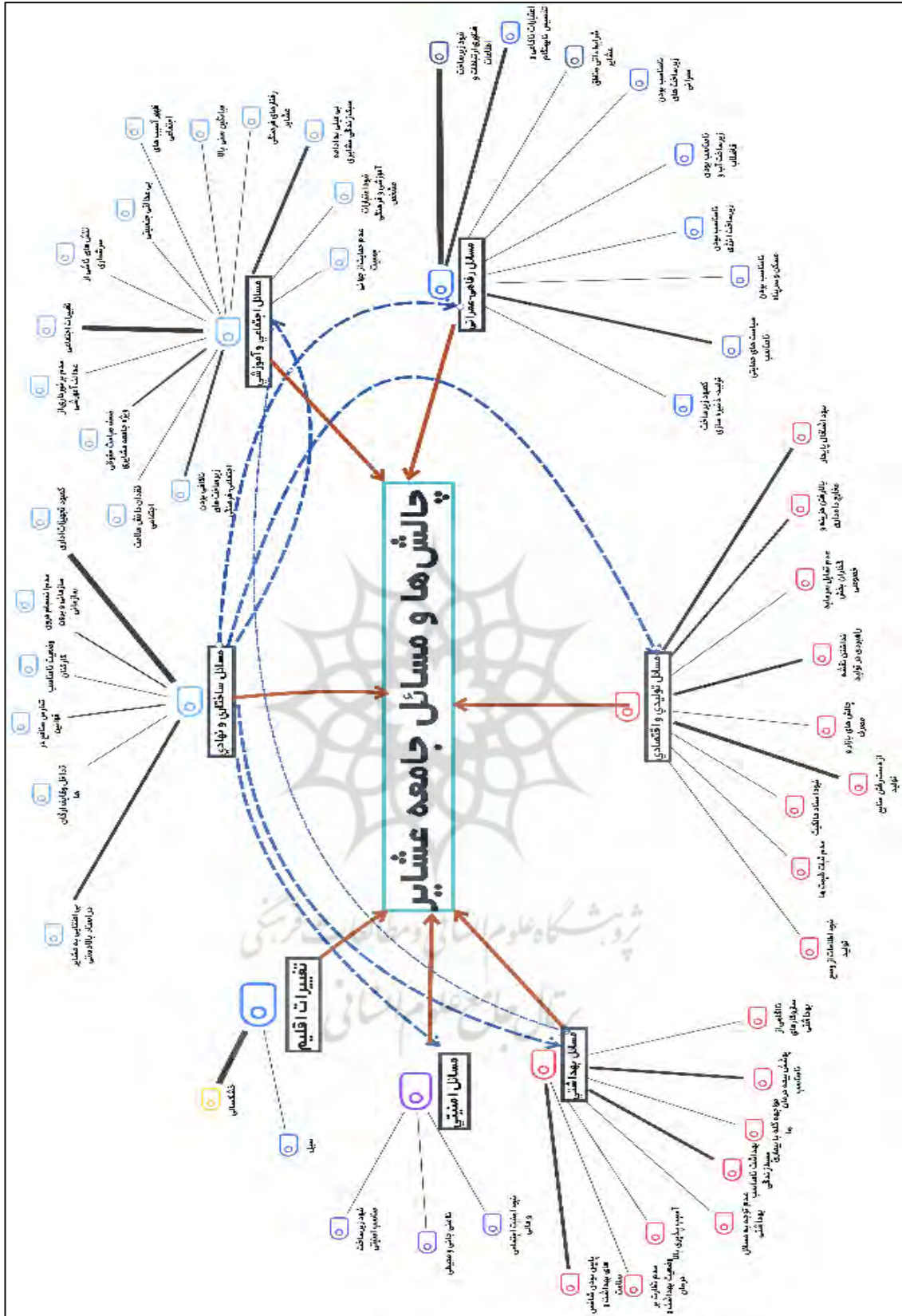
جدول ۱۰. زیرمقوله‌های چالش نهادی و ساختاری در مناطق عشایری

کل کشور	سهم چالش نهادی و ساختاری در هر منطقه به درصد							مناطق
	هفت	شش	پنج	چهار	سه	دو	یک	
۱۷/۴۰	۲۰/۰۰	۳۳/۳۰	۰	۰	۱۶/۷۰	۰	۳۳/۳۰	بی‌اعتنایی به عشایر در اسناد بالادستی
۱۳/۰۰	۰	۰	۰	۰	۱۶/۷۰	۲۵/۰۰	۳۳/۳۰	تداخل وظایف ارگان‌ها
۱۳/۰۰	۲۰/۰۰	۰	۰	۰	۱۶/۷۰	۲۵/۰۰	۰	تعارض منافع در قوانین
۱۳/۰۰	۲۰/۰۰	۰	۵۰/۰۰	۰	۱۶/۷۰	۰	۰	عدم انسجام درون‌سازمانی و برون‌سازمانی
۲۶/۱۰	۲۰/۰۰	۳۳/۳۰	۵۰/۰۰	۰	۱۶/۷۰	۲۵/۰۰	۳۳/۳۰	وضعیت نامناسب کارکنان
۱۷/۴۰	۲۰/۰۰	۳۳/۳۰	۰	۰	۱۶/۷۰	۲۵/۰۰	۰	کمبود تجهیزات اداری
۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	جمع
۷	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	تعداد اسناد

خطوط کامل و منقطع نشان داده شده است. برای نمونه، تاثیر چالش نهادی و ساختاری، با تاکید بر زیرشاخص‌های قوی‌تر بی‌اعتنایی به عشایر در اسناد بالادستی، کمبود تجهیزات و وضعیت نامناسب کارکنان به عنوان فاعلان و عاملان اصلی خدمات-رسانی به جامعه عشایری بر شاخص‌های اصلی دیگر با خطوط منقطع نشان داده شده است.

۹.۴. مدل نهایی: رابطه علی چالش‌ها و مسائل جامعه عشایری

در مدل نهایی چالش‌های جامعه عشایری (شکل ۲)، وضعیت هر چالش و میزان تاثیر زیرشاخص‌های آن بر جامعه عشایری با ضخامت متفاوت نشان داده شده است؛ هر چه ضخامت یک زیرمقوله قوی‌تر باشد تاثیرگذاری آن بیشتر است و برعکس. همچنین، در این مدل، تاثیر شاخص‌ها بر همدیگر با

شکل ۲. مدل نهایی رابطه علی چالش‌ها و مسائل جامعه عشایری

۱۰،۴. راهکارهای رفع چالش‌ها و مسائل

- پاسخگویان هر منطقه و استان، علاوه بر بیان چالش‌ها و مسائل آن منطقه، به راهکارهای حل مسائل و چالش‌ها نیز اشاره کردند. مهمترین راهکارها در **جدول (۱۱)** ارائه شده‌اند. هر راهکار، از اقداماتی تشکیل شده است که به صورت زیر می‌باشد
- گردآوری آمار دقیق از عشایر و تولیدات دامی-غیردامی: شناخت عشایر واقعی جهت خدمات‌رسانی مناسب، داشتن آمار دقیق جهت برنامه‌ریزی برای ثبات بازار، سرشماری دام عشایر، تعیین تکلیف سرشماری خانوارهای عشایر؛
 - ساماندهی و بهبود وضعیت مراتع: طرح آبخیزداری و آبخوان‌داری، بازنگری ممیزی مراتع، اجرای طرح‌های مشارکتی مرتع‌داری، ترغیب عشایر به جنگل‌کاری و احیای مراتع، ساماندهی و احیای مراتع، ممیزی کامل مراتع و خلع ید مراتع از افراد فاقد دام؛
 - بهبود ساختار و زیرساخت اداری سازمان: استفاده از تمهیدات حقوقی-قانونی، هم-افزایی نهادی، جذب اعتبارات و تسهیلات، ارتقاء امنیت ادارات، استفاده از نیروی انسانی آموزش‌دیده عشایری، بهبود وضعیت رفاهی کارکنان، تبدیل آئین‌نامه ساماندهی به قانون، احداث ساختمان اداری، ارتقاء ساختار از اداره امور عشایر به مدیریت و تأسیس اداره و دفتر در شهرستان‌های فاقد اداره؛
 - بهبود وضعیت اقتصادی: برجسته‌سازی و معرفی عشایر کارآفرین، ترغیب عشایر به دامداری صنعتی، پیش‌بینی محل استقرار دام و پرواربندی، حمایت از تولیدات عشایر، حمایت از تنوع معیشتی، توسعه صنایع تبدیلی و تکمیلی، استفاده از ظرفیت کارآفرینان اجتماعی، احداث میدان عرضه دام، توزیع به‌هنگام نهاده، ایجاد اشتغال پایدار، ایجاد کارگاه کنساتره، احداث انبار علوفه، استفاده از تکنولوژی‌های مدرن، کشت گیاهان مقاوم و به‌نژادی و اصلاح نژاد؛
 - حذف موانع صندوق‌های حمایتی و بیمه: اصلاح موانع پیش‌روی صندوق بیمه، حمایت از توسعه بیمه‌های اجتماعی و بیمه دام، و ایجاد و تقویت صندوق‌های خرد زنان؛
 - بهبود شاخص‌های فرهنگی-اجتماعی: استفاده از ظرفیت خیرین و سمن‌ها، استفاده از ظرفیت مراکز آموزش و تحقیقات، کاهش نابرابری جنسیتی، ثبت و گردآوری دانش بومی، استفاده از ظرفیت بسیج عشایری، فراهم کردن امکانات و زیرساخت‌های فرهنگی، حمایت از خانواده و جوانی جمعیت، ارتقاء یکپارچگی عشایر و احیاء فرهنگ سنتی.
 - بهبود وضعیت تعاونی‌ها: یکی دیگر از راهکارهای اصلی ارتقاء زندگی عشایر است که هم در بهبود وضعیت اجتماعی و هم در بهبود وضعیت اقتصادی عشایر مورد توجه بوده و راهکارهای خردتری از قبیل ایجاد تعاونی‌های تولید صنایع‌دستی و تولیدات دامی، تعیین سازوکارهای توسعه‌محور برای انتخاب مدیرعامل‌ها، تغییر رویه تعاونی‌ها از واسطه‌ای به تولیدی، واگذاری پیمانکاری اداره به شرکت‌ها، تشکیل کمیته بازرسی و نظارت، تعویض دوره‌ای فروشنده‌ها و فعال نمودن شرکت‌های عشایری؛

- تدوین برنامه‌سازگاری و کاهش ریسک:
اجرای طرح‌های هادی در مناطق مسکونی
عشایر، احداث سرپناه‌های استاندارد
عشایری، اسکان عشایر در مناطق امن،

تخصیص اعتبار ویژه تغییرات اقلیمی،
استفاده از پدافند غیرعامل، سازوکارهایی
جهت کاهش ریسک برای سرمایه‌گذاری و
طرح‌های سازگار با تغییر اقلیم.

جدول ۱۱. راهکارهای منطقه‌ای مقابله با چالش‌های جامعه‌عشایری بر اساس مناطق هفت‌گانه

کشور	کل	سهم راهکارها در هر منطقه به درصد						راهکارها
		هفت	شش	پنج	چهار	سه	دو	
۱/۸۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۱/۱۰	۰	بهبود اعتبارات مطالعاتی
۹/۱۰	۱۴/۳۰	۰	۱۱/۱۰	۰	۱۱/۱۰	۱۲/۵۰	۱۱/۱۰	گردآوری آمار دقیق از عشایر و تولیدات دامی/غیردامی
۱۰/۹۰	۱۴/۳۰	۰	۱۱/۱۰	۱۲/۵۰	۱۱/۱۰	۱۲/۵۰	۱۱/۱۰	ساماندهی و بهبود وضعیت مراتع
۱۲/۷۰	۱۴/۳۰	۲۰/۰۰	۱۱/۱۰	۱۲/۵۰	۱۱/۱۰	۱۲/۵۰	۱۱/۱۰	بهبود ساختار و زیرساخت اداری سازمان
۱۲/۷۰	۱۴/۳۰	۲۰/۰۰	۱۱/۱۰	۱۲/۵۰	۱۱/۱۰	۱۲/۵۰	۱۱/۱۰	بهبود وضعیت اقتصادی
۹/۱۰	۱۴/۳۰	۰	۱۱/۱۰	۱۲/۵۰	۰	۱۲/۵۰	۱۱/۱۰	حذف موانع صندوق‌های حمایتی و بیمه
۱۲/۷۰	۱۴/۳۰	۲۰/۰۰	۱۱/۱۰	۱۲/۵۰	۱۱/۱۰	۱۲/۵۰	۱۱/۱۰	بهبود شاخص‌های فرهنگی-اجتماعی
۱/۸۰	۰	۰	۱۱/۱۰	۰	۰	۰	۰	ساماندهی نیروی کار اتباع
۵/۵۰	۰	۰	۰	۱۲/۵۰	۱۱/۱۰	۰	۱۱/۱۰	بهبود وضعیت تعاونی‌ها
۱۰/۹۰	۰	۲۰/۰۰	۱۱/۱۰	۱۲/۵۰	۱۱/۱۰	۱۲/۵۰	۱۱/۱۰	تدوین برنامه‌سازگاری و کاهش ریسک
۱۲/۷۰	۱۴/۳۰	۲۰/۰۰	۱۱/۱۰	۱۲/۵۰	۱۱/۱۰	۱۲/۵۰	۱۱/۱۰	تقویت تعاملات بین‌سازمانی
۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	جمع

سازمان محیط‌زیست، وزارت نیرو، مخابرات، وزارت آموزش و پرورش، نیروی انتظامی، وزارت بهداشت، سازمان دامپزشکی، و نهادهای مرتبط جهت مبارزه با ریزگردها، تهیه برنامه‌چرای مناسب، ارائه شده است.

۵. نتیجه‌گیری و پیشنهادات

جامعه‌عشایری کشور، طی قرن اخیر، دچار تغییر و تحولات چشمگیری شده‌اند. این تغییرات، در درجه اول تحت تاثیر انقلاب صنعتی و پیشرفت فناوری از یک سو، و تفکرات نوگرایی و شهرنشینی از سوی دیگر بوده است. تفکرات نوگرایانه، سیاست‌ها و برنامه‌دولت‌ها، و نگاه کارگزاران دولتی در مواجهه با جامعه‌عشایری را تحت تاثیر قرار داده است و این جامعه را از یک اجتماع مستقل و متکی به خود، به-تدریج، به یک اجتماع وابسته و در برخی موارد

لازم به ذکر است، برخی از مناطق و استان‌ها، مسائل منحصربه‌خود را داشته‌اند و به همین تناسب راهکارهای منحصر به استان و منطقه خود را نیز ارائه نموده‌اند. برای نمونه، در منطقه پنجم (استان‌های البرز، تهران، سمنان، مرکزی و قم)، یکی از چالش‌های اجتماعی، وجود اتباع به عنوان نیروی کار ذکر شده بود که به تبع آن، در بخش راهکارها، فقط این منطقه، ساماندهی نیروی کار اتباع را برای بهبود امنیت و اعتماد ارائه داده بودند.

با توجه به اینکه یکی از مهمترین زیر مقوله‌های چالش نهادی تداخل وظایف ارگان‌ها، تعارض منافع، عدم انسجام درون‌سازمانی و برون‌سازمانی بود، در راستای رفع این مسائل و حل مسائل زیرساختی، راهکارهای تقویت تعاملات بین‌سازمانی، تعامل سازنده با سازمان منابع طبیعی، تعامل با اداره مالیات جهت عدم دریافت مالیات از تعاونی‌ها، هم‌افزایی با

مصرف‌گرا تبدیل کرده است. این جریانات، همراستا با نظریه تکامل فرهنگی می‌باشد که معتقد است، زندگی کوچندگی، یک مرحله گذرا در تکامل جوامع بشری است و در نهایت، همه جوامع، به سمت یکجانشینی و کشاورزی پیشرفته حرکت خواهند کرد.

با این حال، هنوز در حدود ۱/۴ درصد از جمعیت کشور ایران را عشایر که بعضاً کوچنده هستند در برگرفته است. این جامعه، جدا از متاثر شدن از پیشرفت‌های فناورانه، تحت تاثیر سیاست‌ها و برنامه‌های کلان و راهبردهای نهادهای مختلف قرار گرفته است. مقاله حاضر، با ارزیابی عناصر تئوری توسعه که عبارتند از شاخص‌های آموزشی، بهداشتی، زیرساختی و امور اقتصادی، اجتماعی و نهادی، وضعیت چالش‌ها در جامعه عشایری را مورد رصد قرار داده است. یافته‌های "موضوعی" منتج از کدگذاری، حاکی از آن است چالش‌های اصلی جامعه عشایری شامل تغییرات اقلیم، نهادی، بهداشتی، رفاهی-عمرانی، تولیدی و اقتصادی، اجتماعی و آموزشی و امنیتی می‌باشند. به علاوه، یافته‌های "موضوعی"، حاکی از منطقه‌بندی منطقی جامعه عشایری در هفت منطقه است.

بر اساس یافته‌ها، مهمترین چالش جامعه عشایری، مسائل تولیدی و اقتصادی می‌باشد. در این چالش، مهمترین زیرمقوله‌ها، از دست رفتن منابع تولید و نداشتن نقشه راهبردی در تولید می‌باشند. مسائل رفاهی-عمرانی، دومین چالش عمده جامعه عشایری است و زیرمقوله‌های مهم آن، نبود زیرساخت فناوری ارتباطات و اطلاعات، سیاست‌های حمایتی نامناسب، نامناسب بودن زیرساخت انرژی، اعتبارات ناکافی و تخصیص نابهنگام، نامناسب بودن زیرساخت آب و فاضلاب و شرایط ذاتی مناطق عشایری می‌باشند. مسائل اجتماعی و آموزشی، سومین چالش مهم زندگی جامعه عشایر می‌باشد که

زیرمقوله‌های مهم آن تغییرات اجتماعی و ناکافی بودن زیرساخت‌های اجتماعی-فرهنگی هستند. مسائل ساختاری و نهادی، به عنوان چهارمین چالش جامعه عشایر شناخته شدند و مهمترین زیرمقوله‌های آن شامل وضعیت نامناسب کارکنان، بی‌اعتنایی به عشایر در اسناد بالادستی و کمبود تجهیزات اداری می‌باشند. مسائل بهداشتی و درمانی به عنوان پنجمین چالش عمده زندگی عشایر تعیین شدند. مهمترین زیرمقوله‌های این چالش شامل پایین بودن شاخص‌های بهداشت و سلامت، آسیب‌پذیری بالا و بهداشت نامناسب محیط زندگی هستند. در نهایت، مسائل امنیتی به عنوان ششمین چالش زندگی عشایر با تمرکز بر زیرمقوله‌های نبود امنیت اجتماعی و مالی و نبود زیرساخت مناسب امنیتی، و تغییرات اقلیمی به عنوان هفتمین چالش زندگی عشایر با تاکید بر پدیده خشکسالی شناخته شدند.

شایان ذکر است، مناطق و استان‌های مختلف، در نوع و میزان چالش‌ها با همدیگر متفاوت هستند. برای نمونه، مسائل تغییرات اقلیمی به عنوان مهمترین چالش در منطقه شش (استان‌های خراسان رضوی، خراسان جنوبی، خراسان شمالی و گلستان) محسوب می‌شود. مسائل ساختاری و نهادی، چالش مهم منطقه یک (استان‌های آذربایجان شرقی، آذربایجان غربی، اردبیل و زنجان) و هفت (استان‌های مازندران، گیلان و قزوین) هستند. همچنین این مسئله، به عنوان چالش دوم استان‌های منطقه سه نیز محسوب می‌شود. مسائل بهداشتی، در منطقه چهار (استان‌های سیستان و بلوچستان، کرمان و جنوب کرمان، هرمزگان) به عنوان مهمترین چالش جامعه عشایری مشخص شده است. به علاوه، مسائل اجتماعی و آموزشی و نیز امنیتی، از جمله چالش‌های بعدی زندگی عشایر هستند. البته در منطقه سه (استان‌های چهارمحال و بختیاری، خوزستان، لرستان، ایلام، همدان، کرمانشاه) هم،

مسائل امنیتی به عنوان عمده‌ترین مسائل زندگی جامعه عشایر عنوان شده است.

از همان سال‌های اولیه بعد از انقلاب اسلامی، به سبب تغییر رویکرد نگرشی و نظری در کارگزاران، آنها درصد کاهش و حذف شکاف توسعه‌ای میان جامعه‌عشایری و دو جامعه دیگر (روستایی و شهری) از طریق اعمال سیاست‌ها و ارائه طرح‌های مختلف بودند. برای نمونه شورای انقلاب جمهوری اسلامی ایران در جلسه مورخ (۱۳۵۹/۲/۳)، بر اساس پیشنهاد شماره (۳۹۴/۱۷۶۶/۱/۴/۴۱) مورخ (۱۳۵۹/۱/۲۰) وزارت کشور، تشکیل شورای عالی عشایر ایران در وزارت کشور به‌طور دائمی را مصوب نمودند. همچنین، برنامه‌های پنج‌ساله توسعه کشور، اهداف چهارگانه برنامه راهبردی ساماندهی امور عشایر کشور و مفاد آئین‌نامه ساماندهی عشایر، از این دست سیاست‌ها و طرح‌ها بودند که تهیه و تدوین شدند، اما فارغ از موانع پیش‌بینی نشده، این سیاست‌ها و طرح‌ها، تاثیر چشمگیری بر عدم تحقق و تشدید مسائل و چالش‌های جامعه‌عشایری نداشتند.

همانطور که یافته‌ها و مدل نهایی نشان داد، چالش‌های نهادی و ساختاری، به‌ویژه زیرمقوله‌های آن با عنوان بی‌اعتنایی به جامعه‌عشایری در اسناد بالادستی، تداخل وظایف ارگان‌ها، تعارض منافع در قوانین، عدم انسجام درون‌سازمانی و برون‌سازمانی، وضعیت نامناسب کارکنان و کمبود تجهیزات اداری، نقش اصلی منفی در ایجاد جریان عدم توسعه در جامعه‌عشایری را ایفا نمودند.

بر همین اساس، رفع چالش‌های نهادی و ساختاری بر اساس اهمیت زیرمقوله‌ها به منظور همراستایی با جامعه‌عشایری، ایجاد زمینه برای فراهم آوردن اعتبارات و تسهیلات لازم، الزام قانونی به انجام مطالعات زمینه‌ای آمایشی پیش از اجرا برای ارائه هر نوع خدمات به جامعه‌عشایری، و تاکید بر برنامه‌ریزی منطقه‌ای و آمایش سرزمین، هم در شناسایی چالش‌های جامعه‌عشایری و هم در ارائه راهکارها، به عنوان پیشنهادات پژوهشی و مهم‌ترین توصیه‌های مدیریتی پژوهش حاضر، ارائه می‌شوند.

حامی مالی

بنا به اظهارات نویسندگان، مقاله، فاقد حامی مالی می‌باشد.

سهم نویسندگان در پژوهش

سهم دو نویسنده در نگارش مقاله برابر بوده است.

تضاد منافع

نویسندگان اعلام می‌دارند که هیچ تضاد منافی در رابطه با نویسندگی و یا انتشار این مقاله ندارند.

تقدیر و تشکر

نویسندگان، از همه افرادی که در پژوهش مشارکت داشتند و نیز از یافته‌های پژوهش‌شان در این مقاله استفاده شد، تشکر و قدردانی می‌نمایند.

(۵)، (۶) و (۷-الف)، بند (۳) و (۴-ب) ماده (۲۵)، بند (ج) ماده (۶۳)، بند (ب-۱) ماده (۲۰) و ماده (۹۴)؛ و برنامه هفتم؛ ماده (۳۳) فصل هفتم، بند (ج) ماده (۳۳)، ماده (۳۹)، بند (ب) ماده (۷۳)، بند (پ) ماده (۸۸)، بند (پ) ماده (۹۰) و ماده الحاقی (۴۴)
^۲ - تأمین عدالت اجتماعی با رفع محرومیت از مناطق عشایری و تعدیل نابرابری‌های موجود بین جامعه‌عشایری با جوامع شهری و روستایی؛ ساماندهی به کوچ و اسکان عشایر کوچنده؛ توسعه اجتماعی، مهندسی فرهنگی و حفظ هویت ایرانی-اسلامی و میراث معنوی عشایر؛ و ارتقای کیفیت زندگی، بهبود و توسعه منابع انسانی، تولید، اشتغال و درآمد عشایر کوچنده.
^۳ - با تاکید بر بهبود وضعیت اشتغال و ارتقاء زیرساخت‌های رفاهی، بهداشتی و درمانی، اسکان، و تعادل دام و مرتع.

^۱ - این شورا، به‌منظور رسیدگی به وضع عشایر، بهبود زندگی آنان و همچنین احیای فرهنگ و سنت‌های بومی و عشیره‌ای، حل مسئله دانداری، امنیت بیلاق و قشلاق و ارائه خدمات اجتماعی از قبیل مدرسه و بهداشت تشکیل گردید. هر چند در سال (۱۳۹۲) تعطیل شد و وظایف آن به کمیسیون امور زیربنایی دولت واگذار شد.
^۲ - برنامه اول: (در بند (ط) تبصره (۶)، بندهای (۵-۶) و (۳-۶-۱۰)؛ برنامه دوم: بند (۵) تبصره (۷۷) و بند (الف) تبصره (۸۸)؛ برنامه سوم: بندهای (ج) و (ز) ماده (۱۰۹)، جزء (۷) بند (الف) ماده (۱۳۷)، بند (الف) ماده (۱۰۴) و بند (ب) ماده (۱۰۸)؛ برنامه چهارم: بندهای (ب) و (ج) ماده (۱۹)، ماده (۲۰)، بند (ب) و (ج) ماده (۶۹)، ماده (۷۰)، ماده (۹۱)، بند (ط) ماده (۹۵)، بند (الف) و (ب) ماده (۹۶) و بند (ی) ماده (۱۱۴)؛ برنامه پنجم: بند (ج) ماده (۱۱)، بند (ح) ماده (۳۲)، جزء (۱) بند (د) ماده (۳۸)، ماده (۱۹۴)، بند (ی)، (م) و (س) ماده (۱۹۴) و ماده (۲۳۲)؛ برنامه ششم: بندهای (۱)، (۲) و (۳) ماده (۶)، بندهای (۲)، (۳)، (۴)

منابع

- Societies (pp. 22-56). *Critical Social Studies*. Palgrave, London.
https://doi.org/10.1007/978-1-349-16632-9_2.
- Johnson, A. W., & Earle, T. K. (1988). *The evolution of human societies: from foraging group to agrarian state*. Stanford University Press.
- McCaffree, K. (2022). *Cultural evolution: The empirical and theoretical landscape*. Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9781003221289>
- Meir, A. (1985). Delivering essential public services to arid zone nomads. In Yehuda Gradus (Ed.), *Desert Development: Man and Technology in Sparselands* (pp. 132-149). Dordrecht: Springer Netherlands.
https://doi.org/10.1007/978-94-009-5396-3_9
- Shagari, M. H., Bello, H. Y., & Umar, S. (2013). The role of nomadic education in developing nomadic community. *Academic journal of interdisciplinary studies*, 2(6), 17-21.
<https://doi.org/10.5901/ajis.2013.v2n6p17>
- Taheri, M., Poursaeed, A., Eshraghi-Samani, R., & Arayesh, M. B. (2022). Sustainable development: organizing nomads of the Zagros region based on grounded theory model. *GeoJournal*, 87(2), 1285-1298.
<https://doi.org/10.1007/s10708-020-10310-4>
- Vogel, R. D. (2013). *Marxist theories of migration*. The Encyclopedia of Global Human Migration.
<https://doi.org/10.1002/9781444351071.wbeghm354>
- دیگار، زان پیر. (۱۳۶۶). *چشم‌اندازهای اقتصادی زندگی تعاونی کوچ‌نشینان و یکجانشینان در بین‌النهرین قدیم*. ترجمه اصغر کریمی، مجموعه مقالات مردم‌شناسی (دفتر ۳). تهران: سازمان میراث فرهنگی کشور، مرکز مردم‌شناسی.
- سازمان امور عشایر ایران. (۱۴۰۰). *سامانه مدیریت اطلاعات آماری سازمان امور عشایر ایران*. شهبازی، عبدالله. (۱۳۶۹). *مقدمه‌ای بر شناخت ایلات و عشایر*. (چاپ اول). تهران: نشر نی.
- مرکز آمار ایران. (۱۳۶۷). *سرشماری اجتماعی-اقتصادی عشایر کوچنده-۱۳۶۶؛ نتایج تفصیلی*. تهران: مرکز آمار ایران. بازبایی شده از: [\[https://amar.org.ir/statistical-information/statid/24443\]](https://amar.org.ir/statistical-information/statid/24443) تاریخ دسترسی (۱۵ شهریور ۱۴۰۳).
- مرکز آمار ایران. (۱۳۸۸). *سرشماری اجتماعی اقتصادی عشایر کوچنده-۱۳۸۷؛ نتایج تفصیلی*. تهران: مرکز آمار ایران، دفتر ریاست، امور بین‌الملل و روابط عمومی. بازبایی شده از: [\[https://amar.org.ir/statistical-information/statid/24801\]](https://amar.org.ir/statistical-information/statid/24801) تاریخ دسترسی (۱۵ شهریور ۱۴۰۳).
- مرکز آمار ایران. (۱۴۰۰). *نتایج ثبت‌پایه جمعیت عشایر کوچنده کشور- ۱۴۰۰ (در سطح شهرستان)*. تهران: مرکز آمار ایران.
- نقیب‌زاده، احمد. (۱۳۸۰). *دولت رضاشاه و نظام ایلی (تاثیر ساختار دولت مطلقه رضاشاه بر نفوذ قبایل و عشایر)*. تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- Bonte, P. (1981). *Marxist Theory and Anthropological Analysis: The Study of Nomadic Pastoralist Societies*. In M. J. S. Kahn, J. R. Llobera (eds.), *The Anthropology of Pre-Capitalist*

پروپوزیشن گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی